

<https://doi.org/10.25143/socr.17.2020.2.072-088>

Kultūras ietekmes kriminoloģiskie aspekti: ieskats kultūras kriminoloģijā

Dr. iur. Aldona Kipāne

ORCID: 0000-0001-6408-3456

Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Latvija
aldonakipane@inbox.lv

Dr. iur. Andrejs Vilks

ORCID: 0000-0002-5161-0760

Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Latvija
Andrejs.Vilks@rsu.lv

Kopsavilkums

Mūsdienu kriminoloģija ir izteikti dinamiska un inovatīva zinātne, un savas izziņas lokā tā ietver aizvien jaunas jomas un virzienus. Kultūras kriminoloģija iezīmē jaunas īpašas perspektīvas, kā arī plašāku ievirzi, kas pēdējos gados parādījusies noziedzības un citu pretsabiedrisku parādību un to nosakošo faktoru izziņā. Kultūras kriminoloģijai ir teorētiska un praktiska nozīme noziedzības fenomena izpētē un jaunu pieeju konstruēšanā tās novēršanā. Noziedzība un noziedzības novēršanas subjekti var tikt uzskatīti arī par kultūras elementiem.

Mūsdienu civilizācijā dažādās valstīs esošā kultūra, uzskati, paražas, reliģija un vērtības veido mūsdienu daudzveidīgo pasauli, kā arī eskalē kultūras konfliktus, turklāt var būt viens no faktoriem, kas nosaka kriminalitāti. Pašlaik ASV un daudzās citās valstīs notiek vandalisma akti, protesti, nemieri, masu nekārtības. Tas ir pietiekami jauns fenomēns, kuram ir kulturoloģiskas, politiskas un kriminoloģiskas iezīmes. Tradicionālie kultūras un vēstures simboli tiek barbariski iznīcināti. Represīvi pasākumi un atbildība par vandalisma aktiem ir rets izpausmes veids. Kultūrvērtības var iegūt jaunu sabiedrisko vērtējumu ar kriminogēnu kontekstu.

Atslēgvārdi: krimināltiesiskais regulējums, kriminoloģija, kultūra, noziedzība, sabiedrība.

levads

Dzīvojot sabiedrībā, indivīdam jāpieņem un jāizpilda virkne normu, tostarp arī tiesību normas, kas ierobežo vai nosaka noteiktas sabiedrības dzīves jomas. Jebkurā sabiedrībā ir daļa cilvēku, kuri neievēro un pārkāpj pieņemtās tiesību normas. Noziedzības cēloņi ir indivīdu biosociālo īpašību kopums, kas noteiktās situācijās izpaužas noziedzīgā uzvedībā. Cilvēka uzvedības un izturēšanās, tostarp kriminālās uzvedības, cēlonis ir meklējams viņa personībā [17, 86]. Noziedzība kā masveida parādība nozīmē to, ka noteikta sabiedrības locekļu daļa savas problēmas risina, pārkāpjot krimināltiesisko regulējumu. Noziedzība nav tikai statistisks noziedzīgu nodarījumu kopums, bet ir arī sociāla parādība, kas – tāpat kā jebkura sociāla parādība – mijiedarbojas ar citām. Tādēļ var droši apgalvot, ka noziedzība kā vispārsociāla problēma vienmēr ir tikusi risināta visos sabiedriskās dzīves līmeņos – politiskajā, sociālajā, morālajā, kultūras, tiesiskajā u. c.

Pašreizējā izteikti intensīvā un dinamiskā sociālo procesu attīstība veicina arī sabiedriski nevēlamo parādību transformāciju un attīstību. Sociāli negatīvie procesi būtiski ietekmē normatīvo sistēmu, institucionālās struktūras, cilvēku dzīves vidi [31, 10]. Bez kriminoloģiskā izvērtējuma ir visai grūti izprast daudzus ekonomiskos, politiskos, sociālos un citus procesus. Amerikāņu speciālisti pilnīgi pamatoti norāda, ka mūsdienās kriminoloģija nav tāda, kāda tā bija pirms divām, piecām vai desmit desmitgadēm [18, 52]. Šajā sakarā Krievijas kriminologs Dmitrijs Šestakovs (*Дмитрий Анатольевич Шестakov*) atzīst, ka jaunas kriminoloģijas nozares kā patstāvīgs pētnieciskais priekšmets, aplūkojot arī noziedzības saistību ar citām pašattīstošām sabiedriskām sistēmām, veidosies arī nākotnē [26, 33–35].

Intensīva kriminoloģijas attīstība ir pozitīvi ietekmējusi kriminoloģijas zinātnes pilnveidošanos noziedzības izziņā. Pazīstamais amerikāņu kriminologs Edvīns Sazerlends (*Edwin Sutherland*) kriminoloģiju definē kā visaptverošu izpēti procesu, kas ietver tiesību akta izstrādāšanu un tiesību akta īstenošanu (pretdarbību noziedzīgai rīcībai). Kriminologs ir norādījis, ka kriminoloģijas mērķis ir vispārēju un pārbaudītu principu kopuma un citu zināšanu veidu izstrāde attiecībā uz krimināltiesisko regulējumu, kura mērķis ir noziedzības novēršana [27, 5].

Kriminoloģiskās zinātnes ietvaros ir izveidojušās un turpina veidoties virkne dažādu nozaru, kuras pēta atsevišķas cilvēka sabiedriskās dzīves parādības mijiedarbībā ar noziedzību. Noziedzība ir bīstamības avots, tā “vienmēr ir bijusi neatņemama sabiedrības daļa, un tieši tā pret to ir jāattiecas” [3, 81]. Pastāv noziedzības teritoriālās atšķirības – pēc apjoma, intensitātes, struktūras, dinamikas un noziedzības rakstura. Salīdzinot dažādu valstu noziedzības fenomenu, tiek ņemta vērā sabiedrības attīstība, kultūra un tās unikalitāte. Šīs atšķirības ir cieši saistītas ar valsts sociāli ekonomisko attīstību, nacionālajām tradīcijām un paražām, kultūras, izglītības un audzināšanas līmeni, iedzīvotāju sadzīves un ikdienas organizēšanu, tiesībsargājošo iestāžu darbības efektivitāti un citiem faktoriem.

Aldona Kipāne, Andrejs Vilks. Kultūras ietekmes
kriminoloģiskie aspekti: ieskats kultūras kriminoloģijā

Viens no nosacīti jauniem kriminoloģisko pētījumu virzieniem ir kultūras kriminoloģija (angļu val. *cultural criminology*; krievu val. *культуральная криминология*). Dažādu valstu kultūra, uzskati, paražas, reliģija un vērtības veido mūsdienu daudzveidīgo pasauli, kā arī rada kultūras konfliktus. Cilvēks ir dzimis kultūrā, viņš ierodas bioloģiski sagatavots, lai saņemtu un pielāgotu zināšanas par sevi un attiecībām ar citiem. Sākotnējais socializācijas process ieliek pamatus indivīda attieksmei, vērtībām, rada sociālo pieredzi un spējas piedalīties sabiedrības dzīvē.

Raksta mērķis ir raksturot kriminoloģiskos aspektus kultūras ietekmei uz noziedzību. Kultūra ir sarežģīta sociāla parādība, tā var būt spēcīgs šķērslis sociāla ļaunuma izveidei un izplatībai. Raugoties no šī viedokļa, kultūra ir efektīvs līdzeklis noziedzības novēršanai. Tajā pašā laikā kultūrai var būt arī destruktīva loma. Dažkārt kultūrvidē ir kriminogēns faktors. Dažos aspektos dominējošā kultūra citas kultūras pārstāvju izturēšanos var definēt kā noziedzīgu vai atšķirīgu, lai aizsargātu savas intereses un atstumtu atšķirīgo. Tādēļ kultūras konflikti var izraisīt noziedzīgu grupu identificēšanos vai izveidošanos. Tādējādi tiek atklāta ne tikai kultūras pozitīvā ievirze, bet arī kultūra kā sabiedriska cilvēka eksistences veids.

Kultūra un noziedzība viena otru savstarpēji ietekmē. Cilvēka uzvedību nosaka dažādi sociālie un bioloģiskie faktori, turklāt kā spēcīgs uzvedības determinants ir kultūra. Kultūra atspoguļo cilvēku izturēšanās iezīmes, uzvedības, pasaules uzskata un vērtību sistēmas modeļus [21]. Šajā aspektā rodama kriminoloģijas saikne ar kulturoloģiju, jo noziedzība ir kultūras elements (ir kriminālā kultūra, delikventā kultūra, cietuma subkultūra).

Pētījums ir balstīts uz speciālās literatūras analīzi, darbā izmantota analītiskā un aprakstošā pētniecības metode. Pētījuma bāze ir dažādu zinātnieku un speciālistu atziņas un viedokļi, kā arī izpētes gaitā radušies secinājumi. Pētījuma rezultātus var izmantot gan kriminoloģijas nozares teorētiķi, gan praktiķi.

Kultūra kā kriminoloģiskās izpētes objekts

Kultūras jēdziens ir plašs un daudzveidīgs. Kultūras jēdziens apzīmē vēsturiski pārmantoto, un ir vairāki kultūras līmeņi – pasaules kultūra, reģionālā kultūra, sabiedrības grupas kultūra, indivīda kultūra. Vārds “kultūra” ir cēlies no latīņu valodas vārda “*cultura*” – kopšana, apstrādāšana, audzināšana [28]. Senās Romas domātājs Cicerons bija pirmais, kurš šo vārdu izmantoja dvēseles kopšanas un pilnveidošanas nozīmē.

Mūsdienu sabiedrība ir mainījusies un turpina mainīties. Divdesmitā gadsimta otrajā pusē planētas mēroga migrācijas rezultātā pasaulē izveidojās jauna kultūras izplatības forma – multikulturālisms. Multikulturāla sabiedrība ir vienā valstī vai pilsētā dzīvojoši cilvēki, kas pārstāv dažādas tautības, rases un reliģiskos uzskatus [28]. Turklāt jāņem vērā, ka pasaules ģeopolitisko pārmaiņu rezultātā palielinās cilvēku mobilitāte un sabiedrības daudzveidība. Visplašākajā nozīmē multikulturālisms ir kultūru dažādības un līdzvērtības atzišana. Apvienoto Nāciju Organizācijas Izglītības, zinātnes un kultūras

Aldona Kipāne, Andrejs Vilks. Kultūras ietekmes
kriminoloģiskie aspekti: ieskats kultūras kriminoloģijā

organizācija (UNESCO) atzinusi, ka kultūras daudzveidība veido cilvēces kopējo kultūras mantojumu un tā ir jāsargā un jāsaglabā visas cilvēces labā. Kultūras daudzveidība pasauli dara bagātu un daudzveidīgu, tā paplašinot izvēles iespējas un bagātinot cilvēku spējas un vērtības, tādēļ tā ir ilgtspējīgas kopienas, tautu un nāciju attīstības virzītājspēks [19].

Kultūrpolitikas pamatnostādņēs 2014.–2010. gadam [20] atzīts, ka “kultūra plašākā jēdziena izpratnē ir cilvēku un cilvēces visu sasniegumu kopums, forma un veids, kas caurstrāvo jebkuru cilvēcisku darbību un esamību. Kultūra ietver sabiedrībā atzītas vērtības, toleranci, indivīdu un sabiedrības ārējo un iekšējo orientāciju, ticību, radošu garu un intereses. Šaurākā jēdziena izpratnē kultūra ir mākslas, arhitektūras, mūzikas, literatūras un citas radošās izpausmes”. Kultūru mēdz dēvēt arī par visas sabiedrības dzīvesstilu [15, 101]. Tā ir informācija, kas uzkrāta sabiedrības attīstības gaitā. Tādēļ kultūra caurvij visas cilvēka dzīves un aktivitātes jomas, veidojot cilvēka eksistences veidu, kas izpaužas

- materiālajās un garīgajās vērtībās;
- cilvēku dzīvesveidā;
- gērbšanās normās;
- valodā;
- cilvēku savstarpējā saskarsmē un attiecībās;
- sociālo normu, likumu, paražu un tradīciju apvienojumā;
- reliģijā, rituālos, mitoloģijā, zinātnē, mākslā, politikā.

Kultūra ir arī pazīstama sistēma – iemaņas sadzīvē, turklāt kultūras un cilvēka personības veidošanās ir savstarpēji saistīta.

Kultūra ir

- sociālās pieredzes translācijas forma;
- cilvēka socializācijas veids;
- indivīda un sabiedrības dzīves darbības forma;
- tas, kas cilvēku padara par cilvēku;
- cilvēka un sabiedrības pašattīstības līmeņa rādītājs [1, 7–8];
- informācijas vide, kas rodas starp cilvēku un dabu, nodrošinot optimālu cilvēku eksistenci.

“Kultūras jēdziens apzīmē universālu cilvēka attieksmi pret pasauli, caur to cilvēks veido gan šo pasauli, gan arī pats sevi. Cilvēka attieksmi pret pasauli nosaka jēga. Tā ietver cilvēka esības būtību (gan iekšējo, gan ārējo), un tai piemīt īpaša nozīme – būt par vidutāju cilvēka attiecībās ar pasauli un pašam ar sevi. Kultūra ietekmē tajā esošu sociālo grupu pastāvēšanu, kultūras pārmaiņas var veicināt jaunu sociālu grupu (piemēram, interneta dienasgrāmatu autoru) izveidi vai iepriekš pastāvējušu grupu (piemēram, kora kolektīva) atjaunošanu” [22].

Vienā kultūrā var pastāvēt dažādas sociālās grupas, kas atrodas noteiktās savstarpējās attiecībās. Kultūrai kā materiālo un garīgo vērtību kopumam, ko realizējis cilvēks, ir vērtībteorētiska nozīme (aksioloģiskā pieeja) – tā ir kultūras vērtība visai sabiedrībai, atsevišķai sabiedrības grupai un atsevišķam indivīdam. Var piekrist holandiešu sociālā

Aldona Kipāne, Andrejs Vilks. Kultūras ietekmes
kriminoloģiskie aspekti: ieskats kultūras kriminoloģijā

psihologa Gerta Hofstedes (*Geert Hofstede*) definētajam: kultūra ir kolektīvā prāta ieprogrammēšana, kas atšķir vienas grupas vai cilvēku kategorijas locekļus no citām [13]. Vērtības cilvēku apziņā ir fiksētas kā kāda pozitīva materiālā vērtība vai ideālais priekšmets.

Kriminoloģijā ir nozīmīgs cilvēku vērtību orientācijas veidošanās process, pozitīvai cilvēku orientācijai un vērtībām piemīt antikriminogēns faktors. Piemēram, tradicionāli vardarbīgs noziedznieks ir vīrietis vecuma diapazonā no 26 līdz 40 gadiem ar zemu izglītības un kultūras līmeni, kas ir tendēts uz primitīvo vajadzību apmierināšanu, bez noteiktām interesēm un vaļaspriekiem, pārsvarā fiziski labi attīstīts, iesaistās strīdos un kautiņos, pārvērtējot savas spējas konfliktus atrisināt mierīgā ceļā. Izceļot viktimoloģisko aspektu, var norādīt, ka īpašu vietu starp šādiem agresīviem tipiņiem ieņem ģimenes varmāka (kurš, iesaistoties konfliktā, biežāk arī kļūst par upuri) – parasti vīrieši vecumā no 25 līdz 45 gadiem ar zemu kultūras un izglītības līmeni [24, 101].

Nevar nepieņemt *Dr. sc. soc.* Anvara Zavacka atziņai, ka “cilvēki ir iesakņoti dažādās sociālajās un kultūras sistēmās, kas veicina un/vai iegrožo viņu uzvedību” [33, 49]. Piemēram, viens no cilvēka domāšanas un rīcības ietekmes avotiem ir reliģija. “Reliģijām kultūrās ir īpaša nozīme kā sociuma kopīgas darbības un kopīgu vērtību apzināšanas faktoram. Reliģijas piedāvā vienotu pasaules uzskatu. Reliģiskā domāšana – pasaules uztvere un skaidrojums, pamatota reliģiskā pārliecībā (reliģiskā dogmatika – stingri iesakņojušos pieņēmumu un skaidrojumu kopums). Reliģiski motivēta rīcība ir darbība, kas pamatota reliģisku vērtību skalā, reliģiskas nozīmes vai reliģiska pamatojuma (reliģiskās pārliecības, motīvu un tiesiskās kārtības iespējama nesakritība)” [22]. Kultūra veido sociālo hierarhiju; paralēli vajadzību veidošanās procesam kultūra nosaka arī veidus to apmierināšanai.

Speciālajā literatūrā ir šāds kultūru iedalījums:

- 1) agresīvās un neagresīvās kultūras: atsevišķas kultūras noliedz vardarbību vispār, savukārt kriminālajā subkulturā jebkura veida vardarbībai var būt atzinības un apbalvojuma nozīme;
- 2) konstruktīvās un nekonstruktīvās kultūras: tās ir kultūras, kas orientētas uz materiālām vai arī garīgām vērtībām.

Pētot noziedzības novēršanas kulturoloģijas aspektus, jānorāda, ka kultūra nosaka krimināltiesību ideoloģiju kā uzskatu un ideju sistēmu, kas attiecas uz krimināltiesību regulējumu noziedzības pret darbībai – novēršanai un apkarošanai.

Kultūras kriminoloģijas teorētiskie aspekti

Kultūras kriminoloģijas pirmsākumi meklējami 20. gadsimta 90. gadu vidū, kad mūsdienu kriminoloģijā radās interese iekļaut arī kultūras pētījumus. Kultūra ierosina kolektīvās un individuālās jēgas meklējumus, atklājot indivīda spēju laika gaitā rīkoties, kā sabiedrībā pieņemts [9, 54]. Starptautiska ietekme ir bijusi Amerikas Savienotajās Valstīs un Apvienotajā Karalistē izstrādātai pieejai [10, 24]. Tā ir balstīta uz Čikāgas kriminoloģijas skolas pieejas, kas radās Čikāgā 20. gadsimta 20. un 30. gados. Čikāgas pētnieki, pētot noziedzības izpausmes Čikāgā un tās apkārtnē, secinājuši, ka noziedzīga indivīdu uzvedība ir cieši saistīta ar sociālo vidi.

Aldona Kipāne, Andrejs Vilks. Kultūras ietekmes
kriminoloģiskie aspekti: ieskats kultūras kriminoloģijā

Kultūras kriminoloģija ir teorētiska, metodoloģiska un intervences pieeja noziedzības izpētē, un šo pieeju mērķis ir izprast noziedzību sabiedrības kultūras kontekstā [11, 31]. Kultūras kriminoloģijas teorētiskās nostādnes ņem vērā telpas lomu noziedzības izveidē un attīstībā, noziedzīgs nodarījums tiek uztverts kā kultūras elements. Cilvēks kā *homo culturalis* – kulturāla būtne – ne tikai rada un veido kultūru, bet arī atrodas nepārtrauktā tās ietekmē. Kultūra ir attiecināma gandrīz uz visiem cilvēka dzīves, darba un aktivitātes aspektiem, tostarp kriminālo uzvedību [24, 66].

Cilvēks ir daudzšķautņains, viņš sevi realizē dažādās dimensijās: telpiskajā, laicīgajā, kulturālajā. Kultūra, kas dominē sabiedrībā vai noslēgtā sociālajā grupā, nosaka šīs vides vērtību orientāciju cilvēkiem. Indivīds un kultūra atrodas pastāvīgā mijiedarbībā – kultūra ietekmē cilvēku, savukārt cilvēks – kultūras procesus. Kultūrvajadzība ir cieši saistīta ar cilvēka vispārīgajām vajadzībām [1, 12]. Kultūras vērtības, normas, paraugi, ko socializācijas ceļā pārmanto cilvēks, iesakņojas, ielaužas cilvēka apziņā, un subjektīvo un objektīvo nosacījumu iedarbība veido cilvēka uzvedību. Tāpēc kultūru skaidro kā reaģēšanu pēc noteikta parauga vai modeļa.

Kultūra ir cieši saistīta ar cilvēku un viņa darbību. Tā radusies līdzās cilvēkam un attīstās līdz ar viņu. Piemēram, noziedzīgās pasaules pamats nevar eksistēt bez kriminālajām tradīcijām, normām, vērtībām, atribūtiem, kas norāda uz piederību pie noziedzīgās pasaules, tās darbības un likumiem. Kultūras kriminoloģijas pamatā ir pieņēmums, ka noziedzība un deviācija nav vienkārša grupas kultūras ieviešana [9, 3]. Noziedzība un deviācija ir relatīvi dinamiskas, un tās nevar uzskatīt par vispārīnāmu parādību. Kultūras kriminologi norāda, ka šajā sakarā kultūra un etniskā piederība ir īpašības, kuras ir jāizskaidro, un nav noteikts tradīciju piešķirums, kas interpretētu noziedzīgu rīcību un noziedzības formas [4, 86].

Kultūras kriminoloģijā kultūra ir kolektīvās nozīmes un kolektīvās identitātes priekšmets, tajā un tās rezultātā valdība pieprasa autoritāti, savukārt tās patērētājs apsver iegūstamos labumus – noziedznieks to realizē gan kā persona, gan kā informācijas uztvērējs, kas analizē iegūto informāciju un veido savu attieksmi [9, 56]. Cilvēka uzvedību ietekmē dažādi faktori, piemēram, ekonomiskās vajadzības, dzīvesvietas vai noteiktas grupas kultūra, politiskie uzskati, informācija plašsaziņas līdzekļos, vēlme pēc izklaides utt. Kā iepriekš minēts, noziedzība ir cilvēka aktivitātes daudzveidības atspoguļojums, kas ir cieši saistīts ar kultūru.

Pazīstamais amerikāņu politologs Semjuels Filipss Hantingtons (*Samuel Phillips Huntington*), skaidrojot globālās politikas reālijas 21. gadsimtā, izskata tēzi, ka laikā pēc t. s. aukstā kara kultūra un dažādi kultūras identifikācijas veidi nosaka dezorganizāciju, konfliktus un noziedzību [12, 43]. Šim viedoklim var piekrist; kriminoloģijā gan sociālās dezorganizācijas, gan kultūras konflikta skaidrojumi tiek izmantoti, lai noskaidrotu un izskaidrotu dažādas konflikta formas.

Izskaidrot noziedzības cēloņus mēģināja jau antīko laiku filozofi (Platons, Aristotelis, Sokrāts, Cicerons, Seneka u. c.): analizējot noziedzīgas rīcības ietekmi uz sabiedrības tikumību un tradīcijām, tika ieteikti noziedzības novēršanas virzieni un līdzekļi, lai

Aldona Kipāne, Andrejs Vilks. Kultūras ietekmes
kriminoloģiskie aspekti: ieskats kultūras kriminoloģijā

atturētu no iesaistīšanās noziedzīgā vidē. Franču kriminologs, sociologs Gabriels Tards (*Gabriel Tarde*) un viņa sekotāji noziedzības pieaugumu saistīja ar vairākiem aspektiem – negatīvu antisabiedriskās vides ietekmi, morālo un ētikas normu un kultūras tradīciju ietekmes mazināšanos, tieksmi pēc varas un pieeju neierobežotam materiālo resursu daudzumam [29, 78].

Viena no kriminoloģiskajām teorijām par noziedzības pastāvēšanas cēloņiem ir **konfliktu teorija**. Šīs teorijas pārstāvji pauž viedokli, ka uzvedības noviržu, likumpārkāpumu un noziedzības cēlonis ir nepārvarēti sociālie un psihiskie konflikti. Ārēji vērtību konflikti var būt rezultāts sociālajai diferenciācijai (sabiedrības sašķeltībai vienas sociālās sistēmas iekšpusē) vai kontaktiem starp dažādām sociālajām sistēmām. Īpaši ārējais konflikts novērojams un pamanāms grūtībās nonākušās sociālajās grupās (piemēram, migrantiem, kuriem ir adaptācijas grūtības). Konflikts starp kultūrām var būt arī sekas vienas kultūras attīstībai. Iekšējais jeb personu konflikts ir saistīts ar pretēju indivīda iekšējo vēlmju sadursmēm. Šāds konflikta veids novērojams situācijās, kad indivīda pieredzei, interesēm, mērķiem, vērtību sistēmai jāpārveidojas, jāpaplašinās ārpus ierastās zonas robežām, vai arī situācijās, kad personības elementi nonāk pretrunā cits ar citu. Tā sekas pārnesas uz citu sociālo grupu, piemēram, ģimeni, un izraisa tās dezorganizāciju. Jāatzīst, ka konfliktu teorija nemēģina visaptveroši izskaidrot noziedzību, tā tikai norāda uz sociālajiem konfliktiem kā uz dzīves pamatfaktu.

Edvīns Sazerlends norādīja, ka sociāla dezorganizācija ir sistemātiskas noziedzīgas uzvedības galvenais cēlonis. Savukārt **kultūras konflikts** ir īpašs sociālās dezorganizācijas aspekts. Kultūras sistēmu var dezorganizēt tādā nozīmē, ka plaši izplatītajā, dominējošajā kultūrā pastāv pretrunas starp vērtībām, normām un uzskatiem [27, 77]. Sabiedrības daļu, kura atšķiras no lielākās sabiedrības daļas ar savu uzvedību, sauc par subkultūru (no latīņu valodas *sub* – zem, *cultura* – kultūra) [28]. Subkultūras pārstāvji no pārējās sabiedrības var atšķirties ar savu vērtību sistēmu, valodu, apģērbu u. c.

Kriminologs Džordžs Volds (*George B. Vold*) 1958. gadā kriminoloģijas grāmatā “Teorētiskā kriminoloģija” (*Theoretical Criminology*) paplašināja konflikta teoriju, pievēršot uzmanību **grupu konfliktiem**. Indivīdi apvienojas grupās tāpēc, ka viņi ir sociālas būtnes ar tādām vajadzībām, kuras var viegli apmierināt kolektīvās darbības rezultātā. Kriminologs norādīja, ka indivīds dzīves laikā vienlaikus ir dažādu sociālo grupu (ģimenes, draugu, kolēģu, kaimiņu, profesionālo grupu u. c.) sastāvā. Katrai no grupām piemīt sava kultūra, uzskati, uzvedības normas un vērtības. Grupās savstarpējo attiecību laikā indivīdi iegūst informāciju un grupas kultūras elementus. Gadījumos, kad grupas nosaka dažādus savstarpējo attiecību risinājumus vai uzvedību, rodas konfliktsituācijas, kuru dēļ var tikt izdarīts noziedzīgs nodarījums [32, 250]. Grupā cilvēki ir saistīti ar kopējām normām, viņu sociālās lomas cita ar citu ir savienotas. Grupai ir noteikta iekšēja un ārēja struktūra un ārēji sakari.

Pētnieks izmanto jēdzienu “statuss” – tas ir sociālās vērtības izpausme un ir saistīts ar pozīciju sabiedrībā, profesiju, ienākumiem, izcelsmi, izglītību u. c. Cilvēks nepārtraukti cīnās par statusu. Tas netiek dots vienreiz un uz visiem laikiem, tas var pieaugt vai arī

*Aldona Kipāne, Andrejs Vilks. Kultūras ietekmes
kriminoloģiskie aspekti: ieskatš kultūras kriminoloģijā*

samazināties. Cīņa par statusu ir konfliktu izpausme grupas iekšienē un starp grupām sabiedrības attīstības stadijā. Tiek izmantots arī jēdziens “grupu intereses”. Grupu intereses atspoguļo pamatvajadzības un grupai piederīgās intereses. Tiek norādīts, ka grupa izdzīvo, ja atbalsta savus locekļus, bet ja ne, tad izveidojas jaunas grupas.

Kultūras konfliktu teorija ir pazīstama arī kā kultūras novirzes teorija. Šīs teorijas pārstāvji uzskata, ka noziedzīgs nodarījums notiek vērtību sadursmes dēļ, kas rodas, ja dažādām sociālajām grupām ir atšķirīgas idejas par pieņemamu izturēšanos. Citiem vārdiem sakot, dažādām sociālajām grupām ir atšķirīgi kultūras uzskati un idejas, tās konfliktē, un šī konflikta dēļ dažkārt notiek noziedzīga rīcība.

Kultūras konflikts ir sarežģīts process; gan primārais, gan ar sekundārais kultūras konflikts sekmē noziedzības rašanos un pastāvēšanu. Primārie konflikti, kas notiek starp divām atšķirīgām kultūrām, var rasties trīs veidos: 1) kā kolonizācijas rezultāts, kad kolonizētājs aizstāj kolonizētās grupas normas ar savējām; 2) atšķirīgu grupu saskarsmes rezultātā; 3) migrācijas rezultātā, kad ārējās grupas locekļi nonāk dominējošās grupas teritorijā. Sekundārie kultūras konfliktu procesi ir līdzīgi. Tas notiek konflikta laikā starp dažādām subkultūrām vai starp dominējošo kultūru un vienu vai vairākām citām [2, 230].

Zviedrijā dzimušais un uz ASV emigrējušais kriminologs Torstens Sellins (*Thorsten Sellin*) 1938. gadā savā darbā “Kultūras konflikts un noziedzība” (*Culture Conflict and Crime*) izvirzīja idejas, kuras aizsāka strauju konfliktu teorijas attīstību kriminoloģijā [25, 97–103]. T. Sellins bija viens no pirmajiem, kurš skaidroja attiecības starp sociālajām un juridiskajām normām, kurās, pēc viņa domām, straujais urbanizācijas process radījis konfliktstāvokli. Likumi viņam iemiesoja dominējošās kultūras / etniskās grupas normatīvo struktūru. T. Sellins norāda, ka sabiedrībā veidojas dažādas sociālās grupas (strati), kuras veidotas uz dažādiem pamatiem, piemēram, profesijas, vecuma, dzimuma, nacionalitātes, ideoloģijas u. c. Starp šīm grupām pastāv pretrunas, rodas konflikti, kas ir neapmierinātības avots un atsevišķos gadījumos arī kā stimuls (pamudinājums) likuma pārkāpšanai. T. Sellins min atšķirības starp iekšējiem un ārējiem vērtību konfliktiem. Pēc viņa teiktā, galvenais noziedzīga nodarījuma iemesls ir pamatots ar dažādām vērtībām un uzskatiem par pieņemamu uzvedību. Šo vērtību un uzskatu sadursme rada noziedzīgu nodarījumu. Noziedzīga rīcība ir sadursme ar pieļaujamo rīcību.

T. Sellins atsaucas uz diviem kultūras konflikta veidiem:

- 1) primārais konflikts – sadursme ir saistīta ar fundamentālajiem kultūras uzskatiem;
- 2) sekundārais konflikts – ietver mazāk nozīmīgas kultūras iezīmes.

Šajā sakarā jānorāda uz noziedzības novēršanas pasākumu un līdzekļu nozīmīgumu, kas izpaužas valsts, pašvaldības, tiesībsargājošo iestāžu un sabiedrības tiesiskā darbībā ar mērķi neitralizēt, nepieļaut un atklāt noziedzīgu nodarījumu cēloņus un tos veicinošos apstākļus, kā arī profilaktiski iedarboties uz personām, kuras ir orientētas izdarīt noziedzīgus nodarījumus. Prioritāri, tas ir, agrīni, ir jāvērs uzmanība uz primārajiem kultūras konfliktiem.

Aldona Kipāne, Andrejs Vilks. Kultūras ietekmes
kriminoloģiskie aspekti: ieskatš kultūras kriminoloģijā

Subkultūra var veidoties pretstatā dominējošajai kultūrai un atbalsta izturēšanos, kas atšķiras no lielākajām sociālajām normām vai izriet no atšķirībām starp sociālajām grupām, dzimuma vai ģeogrāfiskās atrašanās vietas. Dažkārt dominējošā kultūra var definēt citas kultūras kā noziedzīgas vai atšķirīgas. Tādēļ kultūras konflikti var sekmēt noziedzīgas grupas identificēšanos vai izveidošanos. Sabiedrības reakcija uz masu medijos pieejamo informāciju, likumdevēja reakcija un plašāki kultūras spēki var stimulēt pārliecību par šo grupu noziedzīgo darbību vai delinkvenci, kas apdraud sabiedrības drošību. Tādējādi kultūras konflikti aptver plašu problēmloku noziedzības izpētē [14, 7–26].

Subkultūras izpētē būtiska loma ir amerikāņu kriminologam Albertam Koenam (*Albert K. Cohen*). Subkultūras teorijas izstrādes gaitā A. Koens izanalizēja kriminālo grupu (apvienību) normu īpatnības, uzvedības noteikumus un grupas vērtības. Pētnieks secināja, ka to darbības gaitā tiek deformēts personas redzesloks, viedoklis, paradumi, uzvedības stereotipi u. c. Katrā subkultūrā (piemēram, cietuma, ekstrēmiskā, jauniešu, marginālā) tiek radītas savas paražas, tradīcijas, uzvedības paraugi. Personas, kuras ievēro šādus noteikumus, noraida sabiedrībā pastāvošās kopīgās sociālās vērtības, noraidoši attiecas pret citu personu tiesībām, interesēm, īpašumu, savā uzvedībā pauž agresivitāti un visatļautību. Subkultūru teorijas pretrunu starp sociāli atzītiem mērķiem un līdzekļiem A. Koens apskata kā vadošās kultūras un subkultūru mijiedarbību.

A. Koens uzskata, ka novirzes uzvedībā rada atšķirīgu vērtību un normu līdzāspastāvēšana. Subkultūra apvieno daļu valdošās kultūras elementu un rada alternatīvus elementus (atšķirīgu uzvedību un iezīmes, alternatīvu vērtību sistēmu u. tml.), kā arī piedāvā statusa iespējas, ko nesniedz cita sociālā vide [5, 40–45]. Subkultūru teorija gandrīz neskaidro to, kā rodas deviance un noziedzība, taču izskaidro to noturību un to, kā deviance un noziedzību atbalstoši uzskati un vērtības (“kultūras mantojums”) tiek nodoti tālāk.

Labu izskaidrojumu marginālo grupu veidošanās un pastāvēšanas pamatam sniedz **sociālās kontroles teorija**. Sociālās kontroles teorija pieņem, ka indivīds var saskatīt noziedzīga nodarījuma izdarīšanā priekšrocības un ir motivēts izpildīt jebkādu noziedzīgu darbību. Noziedzīgu nodarījumu izdarīšana ir cieši saistīta ar racionalitāti. Indivīds, apzinoties savas rīcības iespējamās sekas, izvēlas pārkāpt noteiktās normas, ja potenciālais ieguvums ir lielāks par varbūtējiem zaudējumiem. Šīs teorijas pārstāvji skaidro, ka noziedzīgas uzvedības cēlonis ir sociālās kontroles trūkums. Amerikāņu sociologs Treviss Hiršis (*Travis Hirschi*) uzskata, ka sociālā kontrole tiek īstenota ar sociālās saiknes palīdzību. Indivīda pakļaušanās noteikumiem ir atkarīga no saistības starp viņu un sabiedrību, un devianta uzvedība veidojas tad, ja saistība ir vāja.

Sociālā kontrole tiek realizēta ar četriem sociālo attiecību elementiem, kas mudina rīkoties atbilstoši sociālajām normām [24, 223]:

- 1) piesaiste (pieķeršanās) (*attachment*) – spēja veidot tuvas un ciešas attiecības ar citiem. Attiecībās indivīds iemācās vērtības, veidojas indivīda priekšstati par pieņemamu un nepieņemamu uzvedību;

Aldona Kipāne, Andrejs Vilks. Kultūras ietekmes
kriminoloģiskie aspekti: ieskats kultūras kriminoloģijā

- 2) saistību uzņemšanās (*commitment*) – tās ir sociālās “investīcijas”. Indivīds, kas ieguldījis savus resursus (laiku, finanses u. tml.) izglītībā, karjerā, sociālā statusa iegūšanā, ir vairāk vērstas uz normu pieņemšanu;
- 3) iesaistīšanās (*involvement*) – līdzdalība un sociāli aktīvs dzīvesveids neatstāj laiku antisociālai uzvedībai un piešķir ikdienai struktūru;
- 4) pārliecība (*belief*) – kopīgu uzskatu, attieksmju kopums veicina piederību.

Jāpievienojas kriminologu vairākuma viedoklim, ka kriminālās subkultūras normu apgūšana un vērtību pārņemšana ir savdabīga personas pašapliecināšanās, jo kaut kādu iemeslu dēļ indivīds nav saņēmis atzinību vai apmierinājis savas vajadzības sociāli pieņemamā veidā un atbilstoši pieņemtajai vērtību sistēmai. Piemēram, noziedzīgā pasaule veido savu kultūru, kad tās izplatība un loma sabiedriskajā dzīvē ir nenozīmīga; šo parādību parasti sauc par kriminālo subkultūru. Kriminālā vide rada kriminālas personības tipu [24, 125]. Divdesmitajā gadsimtā daudzās valstīs notika kriminālās subkultūras paplašināšanās, tās pārveidošana par savdabīgu daļēji kriminālu sabiedrības kultūru. Divdesmitā gadsimta beigās gandrīz visus Latvijas sabiedrības slāņus un grupas pārņēma strauja iedzīvotāju kriminalizācija – ekonomiskā, vardarbīgā, organizētā un profesionālā noziedzība, kā arī korupcija kļuva par izplatītu problēmu. Noziedzīgajai videi tika piesaistītas gan bijušās militārās personas, gan tiesībsargājošo iestāžu darbinieki, un īpaša loma bija sportistiem [16, 94].

Rezumējot iepriekš minēto, jāsecina, ka kultūra tiek aplūkota kā iegūtās pieredzes un vērtību pārņemšanas (pārņemšanas) ceļš no paaudzes uz paaudzi. Šajā procesā transformējas kriminoloģiski pozitīva pieredze un vērtības ar antikriminogēnu potenciālu: neitrālu (kam nav izteikts antikriminogēns raksturs, ne kriminogēns potenciāls) vai negatīvu (ietver kriminālās subkultūras pieredzi un vērtības) starppersonu attiecībās. Kultūras kriminoloģija ir kritiska perspektīva, kas pēta kultūras un noziedzības saplūšanu ikdienas sabiedriskajā dzīvē.

Veicot kultūras fenomena kriminoloģisko izpēti, ir konstatēta kultūras un kriminalitātes saistība.

1. Kultūra veido vajadzību sociālo hierarhiju. Pamatvajadzības, kas cilvēkam dotas no dabas, tiek apstrādātas kultūras vidē, kā rezultātā notiek nozīmīga cilvēka vajadzību transformācija (pārveidošanās). Dažas vajadzības var iegūt sociāli nozīmīgu, svarīgu, apstiprinātu sociālu statusu, un to apmierināšana tiek paaugstināta līdz ar tā rangu. Savukārt citas vajadzības tiek apmierinātas pieticīgi, vēl citas tiek aizliegtas, piemēram, islāma kultūrā alkohola vai narkotisko vielu lietošana tiek pilnībā aizliegta. Turpretī kriminālajā subkultūrā to lietošana var būt prestiža. Vienā kultūras sistēmā augšgalā tiek izvirzītas garīgas vajadzības, citās – materiālas vērtības, piemēram, kristiešu kultūrā pārēšanās (rijība) ir grēks. Vajadzību sociālās hierarhijas standartiem, kas raksturīgi kādai citai kultūrai, ir nozīmīga ietekme uz noziedzību – tās mērogu, struktūru, raksturu un dinamiku.

*Aldona Kipāne, Andrejs Vilks. Kultūras ietekmes
kriminoloģiskie aspekti: ieskats kultūras kriminoloģijā*

2. Papildus vajadzību struktūras veidošanai kultūra nosaka arī veidus, kā tās apmierināt. Atsevišķas kultūras noliedz vardarbību kopumā, dažās kultūrās pozitīvi vērtē kādus vardarbības aspektus (piemēram, paš aizsardzību) un negatīvi vērtē citus. Kriminālajā subkulturā jebkura veida vardarbība var tikt vērtēta kā slavējama. Pētījuma rezultāti parāda, ka vardarbība starp cilvēkiem ir viens no veidiem, kā noziedznieks var iegūt savu identitāti. Būtībā noziedzība kļūst par sociālo kapitālu, lai noziedznieks varētu apmierināt savas vajadzības [24, 89].

Termins “kultūras kriminoloģija” tiek skaidrots kā kultūras un noziedzības saistība. Kultūras kriminoloģija ir teorētiska, metodoloģiska un intervences pieeja noziedzības izpētē, un tās mērķis ir izprast noziedzību sabiedrības kultūras kontekstā. Kultūras ietekme uz noziedzības rašanos, attīstību un tās preventīvā nozīme. Kultūra ir jāuzskata vienu no svarīgākajiem noziedzības novēršanas līdzekļiem, jo tieši tā iepazīstina cilvēku ar sabiedrībā pieņemtajiem uzvedības standartiem, ieskaitot krimināli tiesisko aizliegumu.

Covid-19 kulturoloģiskās kriminoloģijas ietvars

Covid-19 ierobežošanas kontekstā ASV un citās pasaules valstīs sākās protesta viļņi par pārmērīgiem pandēmijas ierobežošanas pasākumiem un arī policijas patvaļu. Daļā sabiedrības aizvien izteiktāk tika kultivēts uzskats par to, ka karantīnas, pašizolācijas, distancēšanās, masku un cimdu nēsāšanas pasākumi, kā arī iedzīvotāju pārvietošanās kontrole ir nesamērīgi. Ierobežojošie pasākumi nosacīti grāva ekonomiku un deformēja cilvēku komunikācijas veidus, ierastos uzvedības veidus un stereotipus, mazināja individuālo dzīves labklājības līmeni. Objektīvi pamatoti veidojās sociāli psiholoģiskie konflikti starp cilvēku ierastajām vajadzību apmierināšanas formām, iespējām un to īstenošanas visai ilglaicīgajiem ierobežojumiem. Noteiktā sabiedrības daļā, kurā jau agrāk bija vērojamas deviantas uzvedības formas, sociālo un tiesisko normu pārkāpšana, konflikti rezultējās vēl izteiktākos, pat demonstratīvos likumpārkāpumos (vandalisma aktos, grautiņos, masu nekārtībās u. c.). 2020. gada 1. jūnija vakarā vienā no centrālajām Ņujorkas ielām – Piektajā avēnijā – tika izlaupīti veikali, grautas vitrīnas, izdemolēti pieminekļi. Jāatzīst, ka Covid-19 pandēmiju nomainīja masu nekārtību un vandalisma pandēmija. ASV prezidents Donalds Tramps (*Donald Trump*) tviterī rakstīja, ka Ņujorku ir sagrābuši marodieri, bandīti, kreisie radikāļi un citi salašņas.⁴³ Gubernators Endrū Kuomo (*Andrew Cuomo*) atteicās pilsētā kārtības nodrošināšanai izmantot Nacionālo gvardi.

Policijas un citu tiesībsargājošo iestāžu darbinieki, kuriem Covid-19 pandēmijas apstākļos tika noteikti jauni papildpienākumi, tostarp karantīnas un pašizolācijas nosacījumu ievērošanas kontrole, un kuri darbojās ārkārtas un īpašos apstākļos, strādāja uz izdegšanas robežas.

Aldona Kipāne, Andrejs Vilks. Kultūras ietekmes
kriminoloģiskie aspekti: ieskats kultūras kriminoloģijā

Viņiem izveidojās divi izteikti uzvedības modeļi:

- 1) nespēja visas situācijas kontrolēt un piemērot normatīvajā regulējumā noteiktās sankcijas (paviršs pienākumu izpildes modelis);
- 2) augsta atbildības sajūta un izteikti nopietna attieksme pret uzticēto pienākumu izpildi.

Pirmajā gadījumā dienesta pienākumu izpilde tika veikta nekvalitatīvi, savukārt otrajā, centīgi tos pildot, varēja pieļaut pārāk drastisku rīcību. Izteiktākais piemērs ir notikumi 2020. gada 25. maijā Mineapolē – policijas darbinieki, aizturot afroamerikāni Džordžu Floidu (*George Floyd*), vairāk nekā astoņas minūtes turēja viņu piespiestu pie zemes, uzliekot uz aizturētā kakla celi. Slimnīcā aizturētais nomira. Aizturēšanas pamats bija tas, ka Floids veikalā par cigarešu paciņu norēķinājies ar viltotu 20 USD banknoti. Minesotas štata Henepinas apgabala tiesu medicīnas iestādes autopsijas slēdzienā ir minēts, ka Floids miris no “sirds un plaušu darbības apstāšanās kā likumsargu veiktas (..) kakla saspiešanas radīta sarežģījuma” un ka nāves cēlonis ir “slepkaivība”. Slēdzienā ir minētas arī citas nopietnas Floida veselības problēmas – arteriosklerotiska un hipertensiska sirds slimība, intoksikācija ar fentanilu, nesena metamfetamīna lietošana [6]. Kriminālās datubāzes informācija liecina, ka Floids no 1997. līdz 2007. gadam sešas reizes saukts pie kriminālatbildības par dažādiem noziegumiem – zādzībām, ielaušanos svešā īpašumā, narkotiku glabāšanu un izplatīšanu, bruņotu laupīšanu.

Uz Dž. Floida kā mocekļa nāves fona ASV izveidojās “*Black Lives Matter*” (“Melnās dzīvības svarīgas”) kustība, kura izvērsa vardarbības un vandalisma aktus. Afroamerikāņu izcelsmes cilvēki izgāja demonstrācijās Lielbritānijā, Vācijā, Beļģijā, Spānijā, Francijā, Nīderlandē, Zviedrijā un citu valstu ielās un notika vandalisma akti, grautiņi, laupīšanas, uzbrukumi policistiem, kā arī pieminekļu un citu kultūrvēsturisko objektu graušana. Lai pārtrauktu uzbrukumus, policisti un citu tiesībsargājošo iestāžu darbinieki lietoja speciālos un citus aizsardzības līdzekļus, kas izraisīja vēl aktīvākus atsevišķu sabiedrības grupu protestus.

Lai nodrošinātu sabiedriskās kārtības kontroli, 2020. gada 16. jūnijā ASV prezidents D. Tramps parakstīja izpildu rīkojumu par drošu sabiedriskās kārtības kontroli [6]. Rīkojumā tiek minēts, ka ir bijuši gadījumi, kad daži virsnieki ir nepareizi izmantojuši savu varu, mazinot Amerikas iedzīvotāju uzticēšanos, radot traģiskas sekas atsevišķiem cilvēkiem, viņu kopienām un tautai. Visiem amerikāņiem ir tiesības dzīvot ar pārliecību, ka likumsargi un viņu kopienu aģentūras izturēsies taisnīgi pret amerikāņu tautas dibināšanas ideāliem un aizsargās visu personu tiesības. Ir jādubulto centieni, lai ātri risinātu nepareizas rīcības gadījumus, – īpaši afroamerikāņu kopienās. Valsts un vietējām tiesībaizsardzības aģentūrām pastāvīgi jānovērtē un jāuzlabo sava prakse un politika, lai nodrošinātu pārredzamu, drošu un atbildīgu tiesībaizsardzības pakalpojumu sniegšanu savām kopienām. Rīkojums nosaka, ka valsts vai vietējās tiesībaizsardzības politika attiecībā uz spēka izmantošanu aizliedz izmantot žņaugšanu – fizisku manevru, kas ierobežo indivīda spēju elpot ar mērķi izraisīt viņa rīcībnespēju, – izņemot gadījumus, kad ir atļauts izmantot atbilstošu spēku ar likumu. Turklāt sabiedrībai ir jāveic pasākumi, lai droši un

Aldona Kipāne, Andrejs Vilks. Kultūras ietekmes
kriminoloģiskie aspekti: ieskaits kultūras kriminoloģijā

humāni rūpētos par tiem, kuri cieš no garīgām slimībām un narkotisko vielu atkarības, un ņemtu vērā šādas personas un viņu kopienu vajadzības. Tiesībsargājošās iestādēs ir jānodrošina apmācība un jāsniedz tehniskā palīdzība, kas vajadzīga, lai pieņemtu un ieviestu uzlabotu spēka izmantošanas politiku un procedūras.

Lai pārtrauktu un novērstu pieminekļu un citu objektu iznīcināšanu, ASV prezidents D. Tramps 2020. gada 26. jūnijā parakstīja izpildu rīkojumu par amerikāņu pieminekļu, memoriālu un statuju aizsardzību un kriminālās vardarbības apkarošanu [7]. Rīkojuma ievaddaļā tiek atzīts, ka pēdējo piecu nedēļu laikā ir notikuši ilgstoši uzbrukumi ASV civiliedzīvotājiem, tiesībaizsardzības iestāžu darbiniekiem, valdības īpašumiem un ievērojamu cilvēku pieminekļiem, piemēram, Linkolna memoriālam. Pēc šiem uzbrukumiem daudzas valsts un pašvaldības institūcijas nespēj atšķirt likumīgu runas brīvības un pulcēšanās tiesību izmantošanu no vandalisma. Daudzi nemiernieki, dedzinātāji un kreisie ekstrēmisti, kuri ir veikuši un atbalstījuši šos aktus, ir skaidri identificējuši sevi ar ideoloģijām, kas aicina iznīcināt ASV valdības sistēmu.

Jāsecina, ka rīkojumā tiek atzīts: uzbrukumi pieminekļiem būtībā ir valsts nacionālās drošības apdraudējums. ASV kodeksa 18. sadaļas 1361. sadaļā ir paredzēta atbildība par tīšu kaitējumu federālajam īpašumam, par ko vainīgās personas var sodīt ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz 10 gadiem. Izpildu rīkojums arī nosaka, ka pret tiem, kas mudina uz vardarbību un nelikumīgu darbību, saskaņā ar likumu tiek izvirzītas vislielākās apsūdzības. Valsts un vietējās tiesībaizsardzības aģentūras, kuras nespēj aizsargāt pieminekļus, memoriālus un statujas, tiks nodrošinātas ar federālo atbalstu. Ģenerālprokurors veiks visas nepieciešamās darbības pret personām un organizācijām, kuru rīcība saistībā ar nemieriem un federālā īpašuma iznīcināšanu ir atzīta par nelikumīgu. Federālā valdība nodrošinās, ka atbildīgās amatpersonas būs pieejamas visā valstī, lai palīdzētu aizsargāt federālos pieminekļus, memoriālus, statujas un īpašumus.

Situācijas, kuras ir saistītas ar kultūrvēsturisko pieminekļu nosacīti masveidīgu graušānu un vandalismu, nav jaunas. Pašreizējās kultūras objektu iznīcināšanas tendences ir saistītas ar vēsturisko procesu pārvērtēšanu, etnisko un rasu grupu pretnostādīšanu, jaunu attieksmju un vērtību veidošanu, kas kļūst pārspilēta. Amerikā uz ceļgaliem metās policisti, kuri jutās vainīgi par savu kolēģu pārcēšanu, aizturot likumpārkāpējus. Vai nākamais solis varētu būt kurpju bučošana? [30]

Latvijā, piemēram, uzņēmuma “Rūjienas saldējums” ražotais saldējums “Melnītis” (*Blacky*) tika kritizēts par tā nosaukumu un iespējamo rasisma izpausmi. Tāpat iespējams, ka Latvijā un visā pasaulē pazīstamais zīmols “Melnais balzams” varētu tikt pakļauts vēl skarbākai kritikai. Šīs tendences un situācijas būtu vērtējamas arī no kultūrkriminoloģijas aspekta.

Viss iepriekš minētais vedina domāt, ka būtu jāveic jaunu kultūrnazīmīgo izpausmju (vandalisma aktu, grautiņu, masu nekārtību, pieminekļu un kultūrvēsturisko objektu demolēšanas utt.) izpēti un izvērtēšana, kā arī deviantu uzvedības formu izziņa (tostarp kulturoloģiskā aspektā, kas ir saistīts ar ārkārtas stāvokli un pandēmijas apstākļiem), to attīstības procesa apzināšana.

Secinājumi

1. Kultūras kriminoloģijas jēdziens apzīmē gan īpašas perspektīvas, gan plašākas ievirzes, kas pēdējos gados parādījušās kriminoloģijā. Kultūras kriminoloģija ir teorētiska un praktiska noziedzības fenomena izziņas un novēršanas pieeja. Gan noziedzība, gan noziedzības novēršanas subjekti tiek uzskatīti par kultūras elementiem. Noziedzību un noziedzības novēršanu ietekmē kultūras piešķirtās nozīmes.
2. Kultūras kriminoloģija atspoguļo izstrādāto perspektīvu, kas savij īpašus intelektuālus pavedienus, lai izpētītu kultūras un kriminālo procesu saplūšanu mūsdienu sociālajā dzīvē. **Atklāts paliek jautājums, vai Latvijā esam gatavi jaunas kriminoloģijas apakšnozares – kultūras kriminoloģijas – attīstībai?**
3. Kultūras kriminoloģijai ir kritiska perspektīva, un tā pēta kultūras un noziedzības saplūšanu ikdienas sabiedriskajā dzīvē. Kultūras kriminoloģija kā noziedzības izpēte balstās uz dažādām teorētiskajām tradīcijām, tostarp subkultūru un interakcionistu teorijām, kultūras un plašsaziņas līdzekļu pētījumiem. Kultūras kriminologi izmanto dažādas metodoloģijas, arī etnogrāfiju un tekstuālo analīzi, lai izpētītu noziedzību kā kultūru un kultūru kā noziedzību. “Noziedzība kā kultūra” koncentrējas uz subkultūru stila un rituālu kopīgajām nozīmēm starp subkultūru grupām, savukārt “kultūra kā noziedzība” pēta populārās kultūras artefaktu starpniecības konstrukcijas un kriminālatbildību.
4. Dažādās situācijās kultūra, tās elementi un formas var tikt kvalificētas kā noziedzības cēloņi un darboties kā noziedzību veicinošie apstākļi. Tādēļ, lai dziļāk izprastu kultūras lomu kriminoloģiskās noteikšanas sistēmā, ir jāidentificē kultūras elementi un darbības modeļi, kas ne tikai veicina noziedzības rašanos, bet arī to mazina. Tātad svarīga ir gan kultūras kriminogēna, gan arī antikriminogēna potenciāla atklāšana. Kultūras kriminoloģija ir noziedzības kontrole kultūras kontekstā, tā ir noziedzības novēršanas aģentu darbība, sabiedrības ietekme un kultūras produkti kā radoši konstrukti. Kultūras vidi veidojošās informācijas raksturs un saturs, mehānismi, kas nodrošina tās darbību, nosaka kultūras procesu būtību un kultūras ietekmi uz noziedzības fenomenu.

*Aldona Kipāne, Andrejs Vilks. Kultūras ietekmes
kriminoloģiskie aspekti: ieskats kultūras kriminoloģijā*

Criminological Aspect of Culture: Insight into Cultural Criminology

Abstract

The concept of cultural criminology refers to both specific perspectives and broader trends that have emerged in criminology in recent years. The authors agree that cultural criminology is a theoretical and practical approach to cognition and prevention of the phenomenon of crime. Both crime and crime prevention are considered to be cultural elements. According to the authors, crime and crime prevention are influenced by the meanings given by culture. Cultural criminology reflects the developed perspective, which intertwines specific intellectual threads to explore the fusion of cultural and criminal processes in modern social life. The question remains whether we in Latvia are ready for the development of a new sub-branch of criminology, cultural criminology.

Cultural criminology has a critical perspective that explores the fusion of culture and crime in everyday public life. Cultural criminology as an orientation is based on a variety of theoretical traditions, including subcultural and interactionist theories, cultural and media studies, and postmodern and feminist approaches. Cultural criminologists use a variety of methodologies, including ethnography and textual analysis, to study crime as culture and culture as crime. Crime as culture focuses on common meanings of subcultural style and rituals between subcultural groups, while culture as crime explores mediation structures and criminal liability of popular cultural artefacts.

In different situations, culture, its elements and forms can be qualified as causes of crime and can act as contributing factors to crime. Therefore, in order to better understand the role of culture in the criminological detection system, it is necessary to identify cultural elements and operating models that not only contribute to crime, but also reduce it. Thus, it is important to discover both the criminogenic and the antichriminogenic potential of culture. Cultural criminology is the control of crime in a cultural context, it is the activity of crime prevention agents, the influence of society and cultural products – as creative constructs. The nature and content of the information forming the cultural environment, the mechanisms that ensure its operation and determine the nature of cultural processes, the impact of culture on the nature of crime.

Keywords: criminal law regulation, criminology, culture, criminality, society.

Aldona Kipāne, Andrejs Vilks. Kultūras ietekmes
kriminoloģiskie aspekti: ieskats kultūras kriminoloģijā

Avoti un literatūra

1. Andersone, Z. 2001. *Kulturoloģija: 1. daļa*. Rīga: RaKa.
2. Arsovska, J. and Verduyn, P. 2008. Globalization, Conduct Norms and 'Culture Conflict': Perceptions of Violence and Crime in an Ethnic Albanian Context. *The British Journal of Criminology*. 48(2), 226–246.
3. Bērziņa-Ruķere, I., Avota, I., Grūbis, N., Tošovskis, M. 2012. *Uz sabiedrību vērstas policijas darbs Latvijā 2009.–2012. Pieredze un nākamie soļi*. Valsts policija.
4. Bovenkerk, F., Yesilgöz, Y. 2004. Crime, Ethnicity and the Multicultural Administration of Justice. In: Farrell, J., e.a. (eds.) *Cultural Criminology Unleashed*, 81–96.
5. Cohen, A. K. 1971. *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*. New York: Free Press.
6. Executive Order on Safe Policing for Safe Communities. Iegūts no: <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/executive-order-safe-policing-safe-communities/> [sk. 10.06.2020.].
7. Executive Order on Protecting American Monuments, Memorials, and Statues and Combating Recent Criminal Violence. Iegūts no: <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/executive-order-protecting-american-monuments-memorials-statues-combating-recent-criminal-violence/> [sk. 10.06.2020.].
8. Ērgle, A., Purēns, V., Sviestiņa, I. 2009. *Kulturoloģija*. Rīga: RaKa.
9. Ferrell, J., Hayward, K., Young, J. 2015. *Cultural Criminology. An Invitation*. 2nd ed. SAGE Publications Ltd.
10. Ferrell, J., and Sanders, C. 1995. *Cultural Criminology*. Boston: Northeastern University Press.
11. Ferrell, J., Hayward, K., Young, J. 2008. *Cultural Criminology: An Investigation*. Los Angeles: SAGE.
12. Hantingtons, S. 2012. *Civilizāciju sadursme*. Rīga: Jumava.
13. Hofstede, G. 2011. National Cultures, Organizational Cultures, and the Role of Management. In: *Values and Ethics for the 21st Century*. BBVA. Iegūts no: <https://www.bbvaopenmind.com/wp-content/uploads/2012/01/BBVA-OpenMind-Book-2012-Values-and-Ethics-for-the-21st-Century.pdf> [sk. 03.05.2020.].
14. Holt, T. 2010. *Cultural Theories: Oxford Bibliographies Online Research Guide*. Oxford University Press, USA.
15. Jary, D. 1991. *The HarperCollins Dictionary of Sociology*. HarperPerennial.
16. Kipāne, A. 2018. Sporta sfēra kā kriminoloģiskās izpētes objekts jeb sporta kriminoloģija. *Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums. Starptautiskās zinātniskās konferences "Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2017" materiāli. II daļa. Valsts un tiesību aktuālās problēmas*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds Saule, 84–98.
17. *Kriminoloģija: Uchebnik dlia studentov vuzov, obuchauichsia po specialnosti Jurisprudencia*. 2007. Pod redakciei C. J. Lebedeva, M.a. Kochubeij Moskva: Izdatelstvo JUNITI-DANA, zakon i pravo (Криминалогия: учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности "Юриспруденция", 2007, под ред. С. Я. Лебедева, М. А. Кочубей. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право).
18. *Kriminoloģija*. 2003. Pod redakciee J. F. Shelli. Perevod c angliskovo. Piter (Криминалогия. 2003. Под ред. Дж. Ф. Шелли / Перевод с англ. СПб.: Питер).
19. Konvencija par kultūras izpausmju daudzveidības aizsardzību un veicināšanu. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1593> [sk. 10.05.2020.].

Aldona Kipāne, Andrejs Vilks. Kultūras ietekmes
kriminoloģiskie aspekti: ieskats kultūras kriminoloģijā

20. *Kultūrpolitikas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam "Radošā Latvija"*. Iegūts no: https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/KM_dokumenti/Radosa_Latvija.pdf [sk. 02.05.2020.].
21. Kultūras tūrisms. Aurora 2. Iegūts no: http://aurora.turiba.lv/training/LV/CT_module_LV/index.htm [sk. 20.05.2020.].
22. Lapīņa, M., Lamstera, Z., Vaivade, A., Brakmane, A. 2009. *Ierosmes mācību priekšmeta "Kulturoloģija" apguvei*: Metodiskais materiāls. Izglītības satura un eksaminācijas centrs. Iegūts no: <https://vdocuments.mx/amp/ierosmes-mcbu-priekmeta-kulturolo-2012-08-28-izplatts-ir-viedoklis.html> [sk. 03.05.2020.].
23. Melinek, J. 2020. *Forensic Pathologist Breaks Down George Floyd's Death*. Iegūts no: <https://www.medpagetoday.com/blogs/working-stiff/86913> [sk. 06.07.2020.].
24. *Prestupnostj i kultura*. 1999. Pod redakciei A. I. Dolgovi. Moskva: Kriminologicheskaja asociacija (Преступность и культура. 1999. Под ред. А. И. Долговой. Москва: Криминологическая Ассоциация).
25. Sellin, T. 1938. Culture Conflict and Crime. *American Journal of Sociology*. 44(1), 97–103.
26. Shestakov, D. A. 2006. *Kriminologia*. Sankt-Peterburg: Juridicheskii centr Press (Шестаков Д. А. 2006. *Криминология*. Санкт-Петербург, Юридический центр Пресс).
27. Sutherland, E. H. 1931. *Principles of Criminology*. Philadelphia: J. B. Lippincoti Co.
28. Svešvārdu vārdnīca. 25000 vārdu un terminu. 2008. Rīga: Avots.
29. Tard, de, G. 2010. *Prestupnik i prestuplenie. Sravniteljnaja prestupnostj. Prestupnostj tolpi*. Moskva: INFRA-M, (Тард де Г. 2010. Преступник и преступление. Сравнительная преступность. Преступность толпы. Москва: ИНФРА-М).
30. Veidemane, E. 09.06.2020. Nākamais solis: bučot kurpes. Iegūts no: <https://neatkariga.nra.lv/komentari/elita-veidemane/316562-nakamais-solis-bucot-kurpes> [sk. 10.06.2020.].
31. Vilks, A. 2008. *Narkokriminoloģija*. Rīga: Drukātava.
32. Vold, G. B. 1958. *Theoretical Criminology*. New York: Oxford University Press.
33. Zavackis, A. 2014. *Riska novērtējums kā noziedzīga nodarījuma recidīva prognoze*. Promocijas darbs. Rīga. Iegūts no: <https://luis.lu.lv/pls/pub/luj.fprnt?!=1&fn=F-337632283/Anvars%20Zavackis%202014.pdf> [sk. 06.06.2020.].